

ג'ון דוגארד בדרך לאפרטהייד

השטח הפלסטיני הכבוש מקץ 40 שנות שלטון ישראלי¹

א. מבוא

1. ביקרתי בשטח הפלסטיני הכבוש ובישראל בין 1 ל-8 בדצמבר 2006 כדי לאסוף מידע ועמדות לכתיבת דוח זה. בעת שליחותי ביקרתי בירושלים, עזה, יריחו, בקעת הירדן, ג'נין וראמאללה. כאשר נהגתי בגדה המערבית ניצלתי את ההזדמנות כדי לבקר בכפרים בילעין וביר נבלה, שבניית החומה השפיעה עליהם; וכן בג'יפטליק ובאל עקבה, כפרים שבהם מתגלות הבעיות העוברות על בקעת הירדן. נסיעה בגדה המערבית חושפת את הנוסע באורח בלתי נמנע לכמה ממאפייני החיים הגרועים ביותר באזור: החומה, הכבישים הפלסטיניים, המחסומים (הקבועים והניידים) וההתנחלויות. ברצועת עזה ביקרתי בבית חנון, בבית לאהיה, בג'בליה בעיר עזה ובדיר אל בלח.

2. בביקורי נפגשתי עם קשת רחבה של אישים – פלסטינים, ישראלים, דיפלומטים זרים ופקידים של האו"ם. בירושלים השתתפתי בשני כנסים: אחד על עינויים, אותו אירגן "הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל" ואמנסטי אינטרנשונל; והאחר – על טרור וזכויות אדם, אותו אירגן מרכז מינרווה לזכויות אדם.

3. ממשלת ישראל אינה מכירה במנדט שלי. כתוצאה מכך, כמו בעבר, לא היה לי קשר עם פקידי ממשל ישראלים. חבל. כך נמנעת גישה למקורות מידע ועמדות. מצד שני, ממשלת ישראל סייעה לביקורי וציידה אותי במכתב

1 דוח זה הוגש למזכ"ל האו"ם ב-29.1.2007, בידי פרופ' ג'ון דוגארד, שליח מיוחד מטעם העצרת הכללית של האו"ם. הדוח מובא כאן בקיצורים קלים.

שהסביר לפקידיה את מטרת הביקור וביקש מהם לאפשר את התנועה שלי. עניין זה הקל על המעבר במחסומים. אני מודה לממשלת ישראל על שיתוף הפעולה.

4. בדוח הנוכחי משמש המונח "חומה" במקום "מחסום" או "גדר". מונח זה שימש את בית הדין הבינלאומי בחוות דעתו על "ההשלכות החוקיות של בניית החומה בשטח הפלסטיני הכבוש" ב-9 ביולי 2004.

5. מתחילה יש להדגיש את היקף המנדט שלי ואת מגבלותיו. עלי לדרוש על הפרות ישראליות של זכויות האדם ושל החוק ההומניטארי הבינלאומי בשטח הפלסטיני הכבוש. פירושו של דבר כי דיווח על הפרת זכויות האדם של ישראלים בידי פלסטינים, או על הפרת זכויות האדם בידי הרשות הפלסטינית, או על הפרת זכויות האדם בשטח הפלסטיני הכבוש, שלא נגרמו בידי ישראל – נמצא מחוץ למנדט. אין פירוש הדבר שאיני מוטרד מהפרות כאלו. בדוח שלי אתייחס לעובדה שירי רקטות הקסאם מרצועת עזה לתוך ישראל מפר את החוק הבינלאומי ובשל כך יש לגנותו. אתייחס גם לשביתה בגדה המערבית, שהזיקה לחינוך ולמערכת הבריאות והביאה להתגברות הפשיעה בתחומי השטח הפלסטיני הכבוש כתוצאה מאי העברת כספים לרשות הפלסטינית מצד ישראל. לא אתייחס להפרת זכויות האדם כתוצאה מן העימות בין הפתח לחמאס בשטח הפלסטיני הכבוש. עניינים אלה מעוררים בי דאגה עמוקה אבל המנדט שלי מונע ממני לבחון אותם.

ב. רצועת עזה

6. באוגוסט 2005 פינתה ישראל את מתנחליה ואת כוחותיה המזוינים מעזה. הכרזותיה של ממשלת ישראל כאילו שמה הנסיגה קץ לכיבוש של רצועת עזה הן בלתי מדויקות עד מאוד. עוד לפני תחילת "מבצע גשמי קיץ", בעקבות שבייתו של רב"ט גלעד שליט, נשארה הרצועה תחת שליטה ישראלית מעשית. שליטה זו באה לידי ביטוי בכמה דרכים. ישראל השאירה בידיה את השליטה במרחב האווירי של רצועת עזה, בשטח הימי של הרצועה ובגבולותיה. מעברי הגבול ברפיח (לבני אדם) ובקרני (למוצרים) הינם בסופו של דבר בידי ישראל והם נותרו סגורים למשך תקופות ארוכות. למעשה, בעקבות הנסיגה הישראלית, היתה רצועת עזה לשטח כבוש, כלוא ואטום.

7. ב-25 ביוני 2006 תקפה קבוצה של לוחמים פלסטינים בסיס צבאי סמוך לגבול הישראלי-מצרי. בנוסגתם, הם שבו את רב"ט גלעד שליט. בתמורה לשחרורו, הם דרשו את שחרור הנשים והילדים מבתי הכלא של ישראל. בעקבות פעולה זו, ובעקבות המשך הירי של רקטות קסאם לתוך ישראל, נקטה ממשלת ישראל תגובה חריפה שכונתה בשם "מבצע גשמי קיץ". בעקבותיה באה מתקפה נוספת בנובמבר שכונתה "מבצע ענני סתיו". למבצעים, שלבשו צורה של חדירות חוזרות ונשנות לתוך רצועת עזה, התלוו הפגזות ארטילריות כבדות, והשאלה אם רצועת עזה היא שטח כבוש היתה לעניין אקדמי בלבד. המשך התקיפה הישראלית והמצור על עזה במשך מבצעי "גשמי קיץ" ו"ענני סתיו" מתואר בפסקאות הבאות.

I. פעולה צבאית

8. בין 25 ביוני 2006 והפסקת האש שנכנסה לתוקף בנובמבר 2006 נהרגו יותר מ-400 פלסטינים ונפצעו כ-1,500. יותר ממחצית ההרוגים והפצועים היו אזרחים. בין ההרוגים היו 90 ילדים. 300 ילדים נפצעו. בפרק זמן זה נהרגו שלושה חיילים ישראלים ו-18 נפצעו; כמו כן נהרגו שני אזרחים ישראלים וכ-30 נפצעו בשדרות וסביבתה כתוצאה מירי רקטות קסאם בידי פלסטינים מרצועת עזה.

9. במהלך המבצעים "גשמי קיץ" ו"ענני סתיו" ביצע צה"ל 364 חדירות צבאיות לחלקים שונים של רצועת עזה, אשר לוו בהפגזה ארטילרית ממושכת ותקיפות של טילי אוויר-קרקע. טילים, פגזים ובוולדוזרים הרסו או גרמו נזקים ניכרים לבתי מגורים, בתי ספר, בתי חולים, בנייני ציבור, גשרים, קווי מים ומערכות ביוב. ב-27 ביוני 2006 הרס חיל האוויר את כל ששת השנאים של תחנת הכוח היחידה ברצועת עזה, המספקת 43% מאספקת החשמל היומית. כתוצאה מכך איבדו כמחצית מאוכלוסי רצועת עזה את אספקת החשמל שלהם למשך כמה חודשים. (בעת כתיבת הדוח, תוקנה תחנת הכוח בחלק גדול שלה, הודות למימון מצד ממשלות מצרים ושוודיה וביכולתה לספק עכשיו 85% מכמות החשמל שסיפקה בעבר.) פרדסים ושדות נהרסו באמצעות בולדוזרים ובשלב הראשון של "גשמי קיץ" עברו מטוסי F-16 במטסים נמוכים מעל רצועת עזה, שברו את מחסום הקול ויצרו בהלה המונית בקרב האוכלוסייה. אלפי פלסטינים גורשו מבתיהם כתוצאה מהמבצע הצבאי של ישראל. ישראל הצדיקה את המתקפה על הרצועה בשלושה נימוקים: החיפושים אחר רב"ט שליט, עקירת קבוצות הלוחמים החמושות, ומעל לכל הפסקת ירי הקסאם

שנמשך בהתמדה ובאופן חוזר מצפון הרצועה לאזורים אזרחיים בדרום ישראל.

10. בית חנון בצפון הרצועה, על 40,000 תושביה, נתונה היתה להתקפה פראית במיוחד בחודש נובמבר בעת "מבצע ענני סתיו". במשך חדירה שנמשכה ששה ימים הרג צה"ל 82 פלסטינים, לפחות מחציתם אזרחים (כולל 21 ילדים). יותר מ-260 בני אדם, כולל 60 ילדים, נפצעו ומאות גברים בגילים 16 עד 40 נאסרו. 40,000 התושבים רותקו לבתיהם כתוצאה מעוצר, בעוד טנקים וبولדוזרים ישראלים משתוללים בעיירה והורסים 279 בתי מגורים, מסגד בן 850 שנה, בנייני ציבור, רשתות חשמל, בתי ספר ובתי חולים, ובעודם עוקרים פרדסים וכבישים, קווי מים ורשתות ביוב. באפריל 2006 הצר צה"ל את "אזור הביטחון" לירי ארטילרי, ואיפשר להפגז קרוב יותר לבתי מגורים ולאזורים מיושבים. צעד זה, ביחד עם אש ארטילרית כבדה, תרמו באורח מהותי לעלייה באבדן חיי אדם ובנזק לרכוש. נמצאו גם ראיות לשימוש בנשק חדש וחריג בבית חנון, כמו גם במקומות אחרים ברצועה, וכתוצאה ממנו חלה עלייה במקרי קטיעות הגפיים. נשק זה הוא ככל הנראה טילי DIME (Dense Inert Metal Explosive, "חומר נפץ מתכתי דחוס לא פעיל").

11. המתקפה הישראלית על בית חנון הגיעה לשיאה ב-8 בנובמבר 2006 בהפגזה על בית מגורים, הפגזה בה נהרגו 19 בני אדם ונפצעו 55. הבית, הנמצא במרכז של שכונה צפופה, היה ביתה של משפחת אל-עתאמנה ששכלה 16 מבניה ביום הקטלני ההוא. מתוך 19 הרוגים, שבע היו נשים ושמונה – ילדים. ביקרתי בבית ההרוס ב-3 בדצמבר ושוחחתי עם גב' סעד אללה מוח'אל-עתאמנה, ששלושה מבניה נהרגו; בעלה ובן אחד שלה נפצעו קשה. ההסבר של ישראל כאילו "טעות טכנית" במערכת המכ"ם של הארטילריה היא האשמה הוא הסבר מפוקפק מכמה סיבות. ראשית, בין 12 ל-15 פגזי ארטילריה כבדה נורו בתוך פרק זמן של 30 דקות. שנית, הבית נמצא בסמוך לשדה פתוח שישראל חשדה כי הוא משמש לירי טילי קסאם. שלישית, הבית הזה נתפס בידי חיילי צה"ל למשך שלושת הלילות שקדמו להפגזה; החיילים ערכו רשימת מצאי מלאה של יושבי הבניין. למרבה הצער דחתה ישראל כל חקירה בינלאומית בעניין זה. היא סירבה לאפשר למשלחת מטעם מועצת הביטחון בראשותו של הבישוף דזמונד טוטו להיכנס לישראל ולשטח הפלסטיני הכבוש, ובעת כתיבת הדוח הזה עדיין מוטל עליה להשיב על החלטת העצרת הכללית שהתקבלה ברוב של 156 נגד 7 ובהימנעות 6, החלטה הדורשת מהמזכיר הכללי לשגר משלחת לאיסוף נתונים לאזור. ב-11

בנובמבר הטילה ארצות הברית וטו במועצת הביטחון על טיוטת החלטה שקראה להקמתה של משלחת כזאת לחקר אירועי בית חנון מן ה־8 בנובמבר. סירובה של ישראל להתיר חקירה בינלאומית לגבי הריגתם של 19 בני אדם בבית חנון או לבצע חקירה נטולת פניות משל עצמה מצער, משום שנראה כי הירי חסר האבחנה לתוך שכונה אזרחית וללא כל מטרה צבאית נראית לעין הוא פשע מלחמה, אשר עליו צריכים גם המפקד וגם אלו שהשתתפו בהתקפה בת שלושים הדקות לשאת באחריות פלילית. הסירוב לקבל אחריות למעשה הזוועה מדגים את תרבות הפטור מעונש השלטת בצה"ל.

12. ישראל הצדיקה את ההתקפה על בית חנון כמבצע הגנתי שכוון למנוע ירי קסאם לתוך ישראל. נכון שיותר מאלף רקטות מתוצרת ביתית נורו לתוך אזורים מיושבים באזרחים בישראל ללא כל מטרה צבאית וכי שני ישראלים נהרגו ויותר מ־30 נפצעו. אין מחילה על פעולות כאלו והן מהוות פשע מלחמה. ואולם, התגובה של ישראל היתה בלתי מידתית וחסרת אבחנה באופן קיצוני, והובילה לביצוע פשעי מלחמה מרובים.

13. בחודשים האחרונים עברה ישראל למדיניות טרור באמצעות הטלפון. פעילים פלסטינים מקבלים שיחות טלפון מסוכני מודיעין ישראלים המזהירים אותם כי ביתם עלול להתפוצץ בתוך שעה. לפעמים מתבצע האיום ולפעמים לא. נראה כי יותר ממאה בתים נהרסו לאחר איומים כאלה. בנובמבר התלכדו פלסטינים להגן על בני אדם שקיבלו איומים בדרך זו על ידי כך שנאספו על גג בית, או ברחוב, מחוץ לבית. קשה לכלול התנהגות כזאת תחת קטגוריה של פשע מלחמה, כפי שהוצע בתחילה על ידי *Human Rights Watch*. פעולה קולקטיבית, רצונית, מסוג זה יכולה להיכלל תחת קטגוריה של התנגדות אזרחית נגד שלטון כיבוש.

II. המשבר ההומניטארי

14. רצועת עזה היתה לשטח נצור וכלוא כתוצאה מהעיצומים הכלכליים שהשיתו ישראל והמערב על השטח הפלסטיני הכבוש, אחרי הצלחת החמאס בבחירות של ינואר 2006 והמתקפה על השטח בעקבות שבייתו של רב"ט גלעד שליט. הגבולות החיצוניים נסגרו ברובם ונפתחו רק כדי לאפשר ייבוא וייצוא ולמעבר של נוסעים זרים. כך נוצר משבר הומניטארי, והוא מנוהל בקפידה בידי ישראל, המענישה את תושבי החבל בלי שפעמון אזעקה כלשהו מצלצל במערב. זהו חנק מבוקר, המתיישב ככל הנראה עם המגבלות הנדיבות של הסובלנות הבינלאומית.

15. ישנם ששה מעברים לתוך רצועת עזה, כולם בשליטה ישראלית. מעבר ארז, בו משתמשים דיפלומטים, פקידים של האו"ם, עובדים מחו"ל, עיתונאים מורשים ומספר מוגבל של מטופלים, הנוסעים לבתי חולים ישראליים; מעבר נחל עוז מיועד לייבוא דלק הפועל הרבה מתחת ליכולתו; מחסום סופה המשמש לייבוא של חומרי בנייה ואספקה הומניטארית מסוימת של רשויות האו"ם, אשר היה פתוח רק למשך 60% מהימים שיועדו לו; מעבר כרם שלום, שהיה בדרך כלל סגור מאז 25 ביוני, נפתח כדי לאפשר ייבוא של כבלים וכלים ממצרים לתיקון תחנת הכוח של רצועת עזה שנהרסה ב-27 ביוני 2006 וכן לסיוע הומניטארי.

16. מעבר רפיח, נקודת המעבר של העזתים למצרים, ומעבר קרני, המשמש לייבוא וייצוא של טובין, הינם השערים העיקריים. הם כפופים להסכם על תנועה וגישה (AMA) שנכנס לתוקף בין ישראל לרשות הפלסטינית ב-15 בנובמבר 2005, והוא מאפשר לעזתים מעבר חופשי למצרים דרך רפיח ותגבור מהותי של מספר המשאיות העובדות דרך קרני. מאז 25 ביוני 2006 מחסום רפיח נפתח רק למשך 14% מהימים שנועדו לפתיחתו כתוצאה מסירובה של ישראל לאפשר לחברי משלחת סיוע הגבול האירופית, European Border Assistance Mission האחראית לתפעול מחסום רפיח לעבור לרפיח דרך כרם שלום. סגירתו של מחסום רפיח גרמה למצוקה גדולה. החולים והפצועים לא יכלו לנסוע בלי הגבלה למצרים; אלה שביקשו לצאת מן הרצועה נאלצו להמתין בסבלנות, לפעמים שבועות, עד שנפתח המחסום; עזתים ששבו הביתה נאלצו, בדרך כלל, להמתין במשך שבועות במצרים עד אשר נפתח מחסום רפיח. סגירת מחסום רפיח הוצדקה כגמול על שבייתו של רב"ט שליט. המצב בקרני איננו טוב יותר. במונחים של AMA, מספר מטעני המשאיות בקרני היה אמור להגיע ל-400 ביום עד סוף 2006. תחת זאת, נסגר המעבר מאז אפריל למשך 54% מזמן התפעול המתוכנן (למשך 71% של ימים כאלה מאז 25 ביוני), ובממוצע רק מטען בן 12 משאיות של מצרכים הותר לצאת. לכך היו השלכות נוראיות על כלכלת הרצועה. התוצרת החקלאית מההתנחלויות-לשעבר ניזוקה במיוחד משום שהיא נהרסה כאשר המתינה לייצוא דרך מחסום קרני. בסופו של דבר רוב התוצרת הזאת נתרמה או הושמדה ברצועה. גם הייבוא סבל חמור ומוצרי מזון בסיסיים רבים לא הגיעו לשווקים המקומיים. ב-22 בדצמבר 2006 הבטיחה ממשלת ישראל להתיר ל-400 משאיות לעבור בכל יום במחסום קרני. הבטחה זו טרם קוימה.

17. למצור היתה השפעה משמעותית על התעסוקה. פועלי בניין איבדו את עבודתם כתוצאה מההגבלות על ייבוא חומרי בנייה, חקלאים (בעיקר אלה המועסקים בחממות של ההתנחלויות הישראליות לשעבר) מובטלים כתוצאה מהאיסור על ייצוא של תוצרת פלסטינית; הדייגים חסרי עבודה כתוצאה מהאיסור על הדיג לאורך כמעט כל חופי הרצועה; חנוונים רבים נאלצו לסגור את חנויותיהם כתוצאה מהעדר כוח קנייה של העזתים; בתי חרושת קטנים המעסיקים כ-25,000 פועלים נאלצו להיסגר; ועובדי השירות הציבורי, בעודם עדיין מועסקים בתיאוריה, אינם זוכים ברובם לשכר, כתוצאה מכך שישראל מעכבת את העברת הכספים המגיעים לרשות הפלסטינית וכתוצאה מסירובו של האיחוד האירופי וארצות הברית להעביר תרומות לרשות הפלסטינית. כתוצאה מכך, כ-70% מכוח העבודה הפוטנציאלי של רצועת עזה הינו מחוסר עבודה או משולל שכר. סימני האבטלה ניכרים בבירור. עבודות בנייה ננטשו; חממות שתוצרתם פרוחה כאשר ביקרתי שם ב-2005 ניצבות ריקות מגידולים; הדייגים שביקרתי בדיר אל בלח יושבים באפס מעש על החוף, מנועים מלצאת הימה.

18. העוני נפוץ. יותר מ-80 אחוזים מהאוכלוסיה חיים מתחת לקו העוני הרשמי. 1.1 מיליון עזתים מתוך אוכלוסיה בת 1.4 מיליון מקבלים סיוע בתחום המזון מסוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם. נתמכי המזון מקבלים קמח, אורז, סוכר, שמן חמניות, אבקת חלב ועדשים. מעטים יכולים להרשות לעצמם בשר ודגים – אלה בלאו הכי כמעט בלתי ניתנים להשגה כתוצאה מהאיסור על הדיג – או ירקות ופירות. חנוונים נותנים אשראי ביד רחבה אבל אפשרותם לעשות זאת כבר מגיעה עד קצה יכולתם. (ביקרתי חנווני בג'בליה שנתן ללקוחותיו סך של 20,000 דולר בהקפה). יתר על כן, כמה מצרכים בסיסיים אינם ניתנים עוד להשגה והמחירים מאמירים כתוצאה מסגירתו של מחסום קרני.

19. אף על פי שתחנת הכוח של עזה שוקמה והיא מפיקה 85% מיכולתה הקודמת (הודות למצרים ושוודיה, ולא הודות לישראל האחראית לאספקת חשמל לעם הכבוש) אסור לשכוח כי במשך כמה חודשים בעקבות הפצצת תחנת הכוח הזאת, ב-27 ביוני 2006, סבלו אנשי רצועת עזה בכל ההיבטים של חייהם מהפסקות החשמל: תאורה, מקררים, מעליות, אספקת המים והביוב ניזוקו, בתי חולים לא הצליחו לתפקד כראוי וכו'. הפצצת תחנת הכוח תוארה כראוי כפשע מלחמה שעליו ישראל וצה"ל חייבים לקבל אחריות.²

2 בצלם, "מעשה נקם: הפצצת תחנת הכוח של רצועת עזה והשלכותיה", דוח מצב, ספטמבר 2006.

20. תנאי החיים ברצועת עזה קודרים: זוהי חברה שעוני, אבטלה ותקיפות צבאיות שולטים בה. אף על פי שבתי החולים לא סבלו משביתות, כפי שאירע בגדה המערבית, נפגע השירות הרפואי כתוצאה מהפשיטות הצבאיות וסגירת המעברים. במשך חודשים נדרשו בתי חולים להשתמש בגנרטורים לצורך ביצוע ניתוחים; הפניית חולים אל מחוץ לרצועה עוכבה כתוצאה מסגירת מעבר רפיח; תרופות חיוניות חסרות. מרפאות אינן מסוגלות לפעול בגלל פעילות צבאית; חברי צוותים של אמבולנסים של הסהר הפלסטיני האדום נהרגו בפעילות צבאית. גם האנמיה גברה כתוצאה ממצב התזונה. בריאות הנפש במצב קשה, בעיקר בקרב ילדים, כתוצאה מטראומות שנגרמו בחדירות הצבאיות, מוות ופציעות של חברים ובני משפחה. מערכת החינוך ניזוקה כתוצאה מהתקיפות הצבאיות: בתי ספר נסגרו ומבנים של בתי ספר נהרסו. אלימות במשפחה ופשע יומיומי גברו. ב־2006 כמעט 200 פלסטינים נהרגו ו־1,000 נפצעו בסכסוכים פנימיים ואלימות בין־סיעתית. המוראל ירוד. המצור מאיים על רקמת החיים של החברה העזתית. [...]

ג. הגדה המערבית ומזרח ירושלים

23. חלק גדול מהמדיניות והפרקטיקה הישראליות בגדה המערבית פוגע בזכויות האדם של הפלסטינים. החומה הנבנית כעת על הטריטוריה הפלסטינית, המחסומים ומכשולי הדרכים, ההתנחלויות, שיטת רשיונות המעבר השירותית, הפרקטיקה המתפשטת של הריסת בתים, ההתנקשויות, המעצרים והמאסר מפרים שורה ארוכה של זכויות אזרחיות ופוליטיות. העלייה החדה בחדירות צבאיות לתוך הגדה המערבית עודד החמירה את המצב. הזכויות החברתיות והכלכליות סבלו אף הן מהמשבר ההומניטארי, כתוצאה מן הכיבוש. ההערכה היא כי 56% מהאוכלוסיה בגדה המערבית חיים תחת קו העוני הרשמי ותלויים בסיוע של מזון. [...]

I. החומה

25. החומה מתוכננת להתפתל לאורך 703 ק"מ. כאשר תסתיים הקמתה, כ־60,500 פלסטינים מהגדה המערבית, ב־42 כפרים וערים, יחיו בשטח סגור בין החומה לקו הירוק. יותר מחצי מיליון פלסטינים נוספים חיים בטווח של קילומטר אחד ממזרח לחומה אבל צריכים לחצות אותה כדי להגיע לאדמותיהם או לעבודתם וכדי לקיים קשרי משפחה. 80% מהחומה נבנתה בתוך הטריטוריה הפלסטינית וכדי לכלול בתוכה את התנחלות אריאל היא

הוארכה בעוד 22 ק"מ לתוך הגדה המערבית. האזור הסגור כולל הרבה ממקורות המים החשובים ביותר של הגדה המערבית.

26. לחומה יש השלכות חמורות על הפלסטינים החיים בשטח הסגור, כלומר בשטח שבין החומה לקו הירוק. הם מנותקים ממקורות התעסוקה, בתי הספר, האוניברסיטאות והמרכזים הרפואיים, וחיי הקהילה שלהם מרוסקים בצורה מדאייגה. יתרה מזאת, אין להם גישה של 24 שעות ביממה לשירותי חירום רפואיים. הפלסטינים החיים בצד המזרחי של החומה, ואדמתם נמצאת בחלק המגודר, ניצבים נוכח קשיים כלכליים חמורים כתוצאה מן העובדה שאין הם יכולים להגיע לאדמותיהם כדי לקטוף, למסוק ולקצור יבולים או כדי להאכיל את הבהמות בלי אישורים. אישורים אינם ניתנים בקלות. שורה של קשיים נערמים בדרכם להשגת האישור, הכוללים הליכים בירוקרטיים משפילים והערמה של מכשולים. לשכת התיאום של האו"ם (OCHA) העריכה כי כ-60% מהמשפחות שיש להן אדמה ממערב לחומה אינן יכולות עוד להגיע אל אדמתן.³ ומה שמחריף עוד את המצב, הוא העובדה שוויסות פתיחתם וסגירתם של השערים המוליכים לשטחים הסגורים נעשה בדרך שרירותית מאוד. בנובמבר 2006 ערכה לשכת התיאום סקר בקרב 57 קהילות סמוכות לחומה. על פי הסקר רק 26 מתוך 61 שערים בחומה נפתחו לפני הפלסטינים לשימוש משך כל השנה וגם אלה היו פתוחים רק במשך 64% מהזמן שיועד להם באופן רשמי.⁴ הקשיים אותם עוברים הפלסטינים החיים בתוך השטח הסגור ובאזורים הסמוכים לחומה כבר הביאו לעקירה של כ-15,000 בני אדם ממקומותיהם, אבל קיים חשש כי עוד יעזבו את האזור משום שהצבא והמתנחלים הופכים את החיים שם לבלתי נסבלים.

II. ירושלים והחומה

27. הקילומטרים של החומה שנבנו במזרח ירושלים הינם מכשיר של תכנון חברתי המיועד להשיג ייחוד של ירושלים באמצעות הפחתת מספר הפלסטינים החיים בעיר. החומה נבנית בתוך שכונות פלסטיניות, מפרידה פלסטינים מפלסטינים, הפרדה שאי אפשר להצדיקה באופן סביר בנימוקים של ביטחון. יש לה, מכל מקום, השלכות חמורות על זכויות האדם של כ-230,000 פלסטינים החיים בירושלים.

3 OCHA Special Focus, November 2006.

4 Ibid.

28. פלסטינים חיים בצד המערבי של החומה יורשו לשמור על מסמכי הזהות הירושלמיים שלהם, ואלה מעניקים להם כמה יתרונות, בעיקר במה שקשור לביטוח סוציאלי, ואולם, יקשה עליהם יותר ויותר לנסוע לערים בגדה המערבית, כמו ראמאללה ובית לחם, שם רבים מהם עובדים. יתרה מזו, אם הם בוחרים להתגורר בגדה המערבית, כדי להישאר קרובים למקום עבודתם, הם מסתכנים באיבוד מסמכי הזהות הירושלמיים שלהם ואת הזכות להתגורר בירושלים, משום שתחת מה שמכונה בישראל המדיניות של "מרכז חיים", על הפלסטינים להוכיח כי הם חיים כעת במזרח ירושלים כדי לשמור על זכות המגורים שלהם בעיר. אלה שעברו לגדה המערבית כתוצאה מבניית החומה – כרבע מהאוכלוסייה הפלסטינית של העיר – מאבדים את מסמכי הזהות הירושלמיים שלהם ואת היתרונות הנלווים אליהם. הם נזקקים גם לאישור כדי להיכנס לירושלים והם יכולים להשתמש רק בארבעה מתוך 12 המעברים בחומה. כך ניזוקים חיי הקהילה שלהם ונמנעת גישתם לבתי ספר, אוניברסיטאות, בתי חולים, אתרים דתיים ומקורות תעסוקה.

29. האבסורדיות של החומה בירושלים ניכרת במקרה של א-ראם. כ-60,000 פלסטינים חיים בפרוור של א-ראם מחוץ לשטח המוניציפאלי של ירושלים. כמחציתם הינם ירושלמים שעזבו את ירושלים בגלל ההגבלות שהוטלו על הבנייה הפלסטינית בתוך העיר. הם תלויים לחלוטין בירושלים – לעבודה, חינוך ובתי חולים. כדי להגיע לעבודה, לבית ספר או לבית חולים עליהם לנסוע במסלול עוקף של כמה קילומטרים ולעבור מחסום דמוי מעבר בינלאומי בקלנדיה. הם יכולים לעשות כן רק אם יש להם האישור הנכון. נסיעה אשר קודם ארכה דקות נמשכת כעת שעות.

30. בניית החומה בירושלים שמה לצחוק את המחויבות הישראלית לחופש הדת. בגלל החומה מנועים מוסלמים ונוצרים פלסטינים מתפילה במסגד אל אקצה ובכנסיית הקבר הקדוש בהתאמה – אם הם מסווגים כתושבי הגדה המערבית. החומה מונעת גם מפלסטינים נוצרים במזרח ירושלים את המעבר לכנסיית המולד בבית לחם.

III. המיני-חומה של דרום חברון

31. ב-2005 נטשה ממשלת ישראל את תוכניתה לבנות חומה בשטח של דרום הר חברון כתוצאה מפסיקה של בית משפט, ובמקום זאת הסכימה לבנות חומה לאורך הקו הירוק. מכל מקום, לאחר מכן בנתה מיני-חומה לאורך המסלול

המקורי וזו השפיעה לרעה על חייהם של אלפי פלסטינים, החיים מדרום למיני-חומה או שאדמותיהם נמצאות מדרום למיני-חומה. ב-14 בדצמבר 2006 פסק בג"ץ כי יש לפרק את החומה הזאת משום שהיא פוגעת באופן לא מידתי בחופש התנועה של הפלסטינים ושל משק החי שלהם.

IV. התנחלויות: הקולוניאליזם החדש

32. ההתנחלויות היהודיות בגדה המערבית הן בלתי חוקיות. הן מפרות את סעיף 49, פסקה 6, של אמנת זינווה הרביעית ואי החוקיות שלהן אושרה בידי בית הדין הבינלאומי בחוות הדעת שלו על החומה. למרות אי החוקיות של ההתנחלויות, ממשלת ישראל ממשיכה לאפשר להן לצמוח. לפעמים התרחבותה של התנחלות מתרחשת בגלוי באישור מלא של הממשלה. בדצמבר 2006 אישרה ממשלת ישראל באופן רשמי בנייה של התנחלות חדשה – משכיות – בצפון בקעת הירדן. לעתים תכופות יותר מתרחשת ההתרחבות בחשאי, תחת מסווה של "גידול טבעי", שכתוצאה ממנו יש להתנחלויות הישראליות גידול ממוצע של 5.5% בהשוואה לגידול טבעי של 1.7% בערי ישראל. לפעמים מתרחבות התנחלויות באורח לא חוקי במונחי החוק הישראלי, ואולם שום ניסיון אינו נעשה לאכוף את החוק. מאחזים נבנים לעתים קרובות והאיזמים לפנותם אינם מוצאים אל הפועל. כתוצאה מההתרחבות, אוכלוסיית המתנחלים בגדה המערבית מגיעה ל-260,000 וזו של מזרח ירושלים ל-200,000. כמצוין לעיל, החומה הנבנית גם במזרח ירושלים וגם בגדה המערבית נועדה להבטיח שרוב ההתנחלויות ייכללו בתוך החומה. יתר על כן, שלושת גושי ההתנחלויות הגדולים, גוש עציון, מעלה אדומים ואריאל, מחלקים למעשה את הטריטוריה הפלסטינית לקנטונים, וכך הורסים את השלמות הטריטוריאלית של פלסטין.

33. באוקטובר 2006 פירסמה תנועת "שלום עכשיו" מחקר⁵ שהראה, על בסיס מפות ונתונים ממשלתיים, כי כמעט 40% מהאדמה המוחזקת בידי התנחלויות ישראליות בגדה המערבית היא בבעלות פרטית של פלסטינים. הנתונים מראים כי לדוגמה 86% מההתנחלות הגדולה ביותר, מעלה אדומים, נמצאת על רכוש פלסטיני פרטי, ש-35% מאריאל הם על אדמה פרטית, ויותר מ-3,400 בניינים בהתנחלויות נבנו על אדמה שבבעלות פלסטינית פרטית. ממשלת ישראל

5 שלום עכשיו, "עבירה גוררת עבירה: בניית התנחלויות על קרקעות בבעלות פרטית פלסטינית, צוות מעקב התנחלויות", נובמבר 2006.

גורסת כי היא מכבדת בעלות פלסטינית פרטית בגדה המערבית וכי היא נוטלת קרקעות לצורכי ביטחון רק באורח זמני. יתרה מזו, סעיף 46 של תקנות האג מ-1907, שבהן ישראל מכירה כמחייבות, אומר כי "יש לכבד... רכוש פרטי" ו"אי אפשר להפקיעו". הגילויים של "שלום עכשיו" הסבו מבוכה לממשלת ישראל אבל לא סביר כי זו תיענה בחיוב, כיוון שזו דחתה, דחה וחזור, את תלונות הקהילה הבינלאומית, לפיהן ההתנחלויות נבנו בניגוד לסעיף 49, פסקה 6 של אמנת ז'נווה הרביעית. הגילוי החדש הזה מדגיש שוב את אי חוקיותה של האימפריה הקולוניאלית של ישראל – ההתנחלויות – בגדה המערבית.

34. ההיסטוריה של הקולוניאליזם מלמדת כי ישנם מתנחלים "טובים" וישנם מתנחלים "רעים". כזה הוא העניין עם המתנחלים הישראלים. רבים מהם הינם ישראלים רגילים שנמשכו להתנחלויות בגלל תמריצי מס ואיכות חיים. מן הצד השני ישנו מיעוט פנאטי הנחוש בדעתו לממש את עליונותו על האוכלוסייה הפלסטינית באמצעים אלימים. בכל רחבי הגדה המערבית ישנן ראיות לאלומות של מתנחלים, אשר בדרך כלל לובשת צורה של הרס כרמי זית פלסטיניים או הפרעה לעבודות המסיק. בלי ספק, ההתנהגות המרגיזה ביותר של מתנחלים מתרחשת בחברון, שם תלמידי בית ספר פלסטינים מותקפים ומושפלים בדרכם לבית הספר, חנוונים מוכים ותושבים חיים בפחד מפני טרור המתנחלים. למרות פסיקות בג"ץ כי מחובתו של צה"ל להגן על הפלאחים הפלסטינים מפני המתנחלים,⁶ ישנן ראיות לכך שצה"ל עוצם עיניים נוכח אלימות המתנחלים ולפעמים משתף איתם פעולה בהטרדה ובהשפלה של פלסטינים. אני עצמי הייתי עד להתנהגות כזאת מצד צה"ל בחברון.⁷

V. בקעת הירדן

35. ישראל ויתרה על תוכניות מוקדמות לבנות את החומה לאורך גב ההר של השטח הפלסטיני הכבוש וכך לנכס פורמאלית את בקעת הירדן. מכל מקום היא עומדת על שליטתה באזור זה, הכולל 25% מהגדה המערבית, בדרך דומה מאוד למה שעשתה בשטחים הסגורים בין החומה לקו הירוק בגבול המערבי של פלסטין. כוונתה של ישראל להישאר תמיד בבקעת הירדן ברורה

6 בג"ץ 9593/04 ראשד מוראר נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון. פסק הדין ניתן ביום 26.6.2006 וטרם פורסם.

7 יש דין, "מראית חוק: אכיפת החוק על אזרחים ישראלים בגדה המערבית", יוני 2006.

מהצהרות הממשלה, ומופגנת, ראשית בהגבלות שהוטלו על הפלסטינים שם, ושנית בהפעלת השליטה הישראלית ובגידול במספר ההתנחלויות בבקעת הירדן.

36. על הפלסטינים החיים בבקעת הירדן להחזיק בתעודות זהות עם כתובת בבקעת הירדן. רק אנשים אלה זכאים לנוע בתוך בקעת הירדן ללא אישורים ישראלים. פלסטינים אחרים, כולל בעלי אדמות שאינם מתגוררים בבקעה ופועלים, חייבים להשיג אישור כדי להיכנס לבקעת הירדן, ולמעשה אישורים כאלה אינם תקפים לשהות לילה, והם מחייבים נסיעה יומית ועיכובים במחסומים המחברים את בקעת הירדן עם יתר חלקי הגדה המערבית. צעדים אלה הולילו לבידודה של בקעת הירדן. הגבלות על נסיעה מקשות על הפלאחים של בקעת הירדן להגיע לשווקי הגדה המערבית משום שתוצרתם מעוכבת באורח תדיר במחסומים, בעיקר באל-חמרה, שם היא נרקבת.

37. דיור בבקעת הירדן הינו בעיה חמורה, משום שרוב הבקעה מוגדר כשטח C, אשר פירושו כי יש להשיג מן הישראלים אישורי בנייה, ובידם הסמכות להרוס מבנים שנבנו בלא אישור – האישור מושג רק באורח נדיר. בשליחות זו ביקרתי בשני כפרים בבקעת הירדן, שם יש מבנים המועמדים להריסה בידי צה"ל. הראשון הוא ג'יפטליק, בו ביקרתי בבית ספר תיכון המתפקד בתנאים קשים – מורים אינם מקבלים שכר ואין שמשות בחלונות – שם דווח לי כי בית הספר פועל תחת צו הריסה. הכפר השני היה אל-עקבה, הנמצא על רכס בין בקעת הירדן לשורת ההרים של צפון הגדה המערבית. בכפר, שאין בו מים זורמים ואת החשמל מספקים גנראטורים, יש 35 בתים, מהם נגד 16, כולל מסגד, מרפאה וגן ילדים, יש איום בהריסה. בגן הילדים העליון, בו ביקרתי, יש 85 ילדים מהקהילות השכנות. מאז 1967 אוכלוסיית אל-עקבה פחתה ב-85%, מ-2,000 ב-1967 ל-300 בני אדם כיום. איזה תרגיל ציני בתכנון חברתי יכול להניע הריסה של כמעט מחצית המבנים בכפר?

VI. חופש תנועה? מחסומים

38. מספר המחסומים, כולל חסימות דרכים, תלי עפר, ותעלות, גדל מ-376 ב-2005 ל-540 בדצמבר 2006. המחסומים הללו מחלקים את הגדה המערבית לארבעה אזורים נפרדים: הצפון (שכם, ג'נין וטול-כרם), המרכז (ראמאללה), הדרום (חברון) ומזרח ירושלים. בתוך האזורים הללו ישנם עוד כיסים שנוצרו בעזרת מערכת המחסומים וחסימת הדרכים. יתר על כן, כבישים לשימוש של

ישראלים בלבד מפצלים עוד יותר את הגדה המערבית, לכדי 10 קנטונים קטנים או בנטוסטנים. ערים מנותקות זו מזו, שכן יש להצטייד באישורים כדי לנסוע מאזור אחד למשנהו, והאישורים קשים להשגה. ב-22 בדצמבר 2006 הודיעה ממשלת ישראל כי תפרק 27 מחסומים כדי להקל על חיי הפלסטינים.

39. הכללים להנפקת אישורי מעבר דרך המחסומים משתנים בהתמדה. בדרך כלל גברים בגילים 18 עד 35 אינם רשאים לעזוב את צפון הגדה המערבית, ואולם אין כלל ברור בעניין זה. צווים צבאיים לגבי המחסומים אינם מתפרסמים, ועל הפלסטינים לברר בשיטה של ניסוי וטעייה אם יורשו לעבור ביום מסוים דרך מחסום. וכאילו לא די בכך, ישנה רשימה סודית של כ-180,000 שמות של "סיכונים ביטחוניים", שאינם מורשים לעבור דרך מחסומים, אך שום הודעה אינה נמסרת לאדם כזה עד הגיעו אל המחסום. התנהגותם של החיילים במחסומים היא בדרך כלל קשוחה. יש ונמנע מעברו של אדם במחסום רק משום שהתוכח עם חייל, או ניסה להסביר את מסמכיו. עקרון החוקיות הדורש מן החוק להיות בהיר, עקבי ולהתפרסם מראש, לחלוטין אינו ידוע ואין שום יחס לעיקרון זה במחסום. תחת זאת שולט במחסומים משטר שרירותי וקפריזי.

40. מחסומים ודרכים צדדיות עלובות, שהפלסטינים חייבים לנוע בהן כדי להניח את הכבישים הראשיים לשימוש המתנחלים, גורמים לכך שנסיעות, אשר ארכו קודם לכן 10 עד 20 דקות, אורכות כיום שעתים עד שלוש שעות. ישראל מצדיקה את האמצעים הללו, כמו גם את התנהגות החיילים במחסומים, בסיבות ביטחוניות וטוענת כי הצעדים הצליחו לסכל מעבר של מתאבדים-פוטנציאליים רבים. מכל מקום, ישנה זווית ביטחונית אחרת. הפלסטינים רואים בצעדים הללו צעדים שנועדו, קודם כל, לנוחות המתנחלים, כדי לאפשר את תנועתם ברחבי הגדה המערבית, ללא צורך במגע עם הפלסטינים; ושנית, כדי להשפיל את הפלסטינים תוך התייחסות אליהם כאל בני אדם נחותים. התוצאה היא זעם עצור, המבטיח בטווח הארוך איום גדול עוד יותר על ביטחונה של ישראל. בדרום אפריקה של האפרטהייד, נועדה שיטה דומה להגביל את התנועה החופשית של השחורים – "אישורי התנועה" הידועים לשמצה – וידוע כי הם יצרו יותר זעם ואיבה כלפי משטר האפרטהייד מכל אמצעי אחר. כדאי לישראל ללמוד מניסיון זה.

41. ב-19 בנובמבר פירסם מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית צו האוסר על פלסטינים בגדה המערבית לנסוע עם ישראלים בכלי רכב ישראליים ללא

אישור. פעילים ישראליים של ארגונים לא ממשלתיים רואים בכך ניסיון להגביל את פעילותם והודיעו כי יסרכו לכבד את הצו.

VII. פשיטות צבאיות

42. מאז בחירת ממשלת החמאס בינואר 2006 הגביר צה"ל את פשיטותיו הצבאיות לתוך הגדה המערבית. בנובמבר 2006 בלבד נערכו 656 פשיטות לתוך הגדה המערבית. בפשיטות הללו נהרגו כ-150 פלסטינים, נערכו חיפושים ומעצרים שהביאו להרס רכוש, נפצעו פלסטינים רבים (בממוצע 179 לחודש) ובוצעו מאסרים (ממוצע של 500 לחודש). רוב הפעולות הללו של צה"ל בוצעו בצפון הגדה, בעיקר בג'נין ובשכם.

ד. אסירים

43. ישנם כ-9,000 אסירים פלסטינים בבתי כלא ישראליים, אסירים שהורשעו או הואשמו בעבירות ביטחוניות, הנעות למן פעולות אלימות נגד צה"ל עד פעילות פוליטית אנטי-ישראלית. מספר זה כולל 400 ילדים ויותר מ-100 נשים. בנוסף, ישנם יותר מ-700 עצירים מינהליים, כלומר עצירים המוחזקים ללא אשמה או משפט, פשוט משום ששלטון הכיבוש רואה בהם סיכון ביטחוני.

44. ישנן תלונות רציניות על אופן הטיפול, המשפט והמאסר של אסירים. מעצר לפני משפט מלווה בבידוד ממושך וחקירה ארוכה בתנחות כואבות. איומים, הטעיות ומניעת שינה הינם חלק מהותי מהליך זה.⁸ ההליך התקין של החוק מופר באמצעות משפט לפני בתי משפט צבאיים ומכשולים הנערמים בפני פרקליטי ההגנה. תנאי הכלא עלובים וביקורי משפחה נדירים. ישראל מחזיקה אסירים פוליטיים בבתי כלא בישראל ולא בשטח הפלסטיני הכבוש, תוך הפרה של סעיף 49 באמנת ז'נווה הרביעית, וכך היא מונעת ממשפחות של רבים מן האסירים את הזכות לבקר אצלם.⁹

8 Antonio Marchesi, *Getting Around the International Prohibition of Torture: Responsibilities of the Israeli Government and the Palestinian National Authority*, (December 2006), p. 27.

9 בצלם, "ביקורים אסורים: הפגיעה בזכות לביקורי משפחה של פלסטינים הכלואים בישראל", ספטמבר 2006.

45. מאז 1967 הוחזקו יותר מ-650,000 פלסטינים בבתי סוהר ישראלים. לכן אין כמעט משפחה פלסטינית שלא באה במגע עם מערכת הכליאה הישראלית. באופן בלתי נמנע יוצאים רוב האסירים מבתי הסוהר כשהם מלאי מרירות נגד שלטונות הכיבוש.

ה. הריגות ממוקדות

46. [...] שמה של ישראל כמדינה שביטלה את עונש המוות נשחק באמצעות מדיניות ההתנקשות או ה"הריגה החוץ-שיפוטית", בה משתמש צה"ל בהרחבה מאז תחילתה של האינתיפאדה השנייה ב-2000. על פי הוועד הציבורי נגד עינויים, 500 פלסטינים לערך נהרגו באמצעות מדיניות ההתנקשויות, כולל 168 אזרחים חפים מפשע. [...]

ו. הפרדת משפחות

48. החוק והמדיניות הישראלים מגלים מעט כבוד לחיי משפחה. פלסטינים מישראל הנשואים לפלסטינים מהשטחים הכבושים אינם יכולים לחיות יחד בישראל. פלסטינים מהשטחים הכבושים אינם יכולים לחיות עם בן זוג או בת זוג זרים.¹⁰ מאז שנת 2000, לא נשקלו כלל 120,000 בקשות לאיחוד משפחות. ירושלמים עם תעודות זהות ירושלמיות אינם יכולים לחיות יחד עם בני זוגם או בנות זוגם המחזיקים בתעודות זהות של הגדה המערבית. בניית החומה בירושלים הפרידה 21% מהמשפחות הפלסטיניות במזרח ירושלים בדרך זו.¹¹ כעת התעוררה בעיה חדשה: ישראל החלה לסרב לבקשות לחידוש אשרות שהייה לפלסטינים בעלי דרכון זר. ישראל אינה מרשה לזרים לא-יהודים לקבל זכויות תושב בשטחים הכבושים, אף שקודם לכן הרשתה לבעלי דרכון זר – רבים מהם נולדו בפלסטין – לחדש את ויזות התייר שלהם מדי שלושה חודשים.

בשל האפליה הגלומה במדיניות זו, מאז בחירת ממשלת חמאס, מנועים אנשים, שחיו בשטחים הכבושים במשך שנים, מקבלת ויזה ומכניסה-מחדש לשטח הפלסטיני הכבוש.

10 דוח משותף של בצלם עם המוקד להגנת הפרט, "משפחות בהקפאה: האיסור שישראל מטילה על איחוד משפחות בשטחים מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה", יולי 2006.

11 Badil, *Displaced by the Wall* (September 2006).

כתוצאה מכך מופרדות משפחות באמצעות הדרה של בני משפחה בעלי דרכונים זרים מן השטח הפלסטיני הכבוש. אנשי עסקים, סטודנטים, מרצים, עובדי בריאות וסיוע הומניטארי נפגעים אף הם. בני זוג "לא חוקיים" רבים ממשיכים לחיות בשטח הפלסטיני הכבוש, אבל הם עושים זאת בפחד מתמיד מפני מאסר וגירוש. מדוע החליטה ישראל לנקוט מדיניות נקמנית, זהו עניין לספקולציה. מסיבות של ביטחון או דמוגרפיה? עונש על בחירת חמאס, או רצון לסלק מבקרים ברורים שלה?

ז. אפליה גזעית ואפרטהייד

49. סעיף 1 של האמנה הבינלאומית "בדבר ביעור כל הצורות של אפליה גזעית" מ-1966 מגדיר כ"אפליה גזעית" "כל הבחנה, הוצאה מן הכלל, הגבלה או העדפה המיוסדים על נימוקי גזע, צבע, ייחוס משפחתי, מוצא לאומי, או אתני, שמגמתם או תוצאתם יש בהן כדי לסכל את ההכרה, ההנאה והשימוש, או לפגום בהכרה, בהנאה או בשימוש, על בסיס שווה, של זכויות האדם וחירויות היסוד בחיים המדיניים הכלכליים, החברתיים, התרבותיים, או בכל תחום אחר בחיי הציבור." אמנה זו דורשת מהמדינות רק לאסור ולבער אפליה גזעית. אמנה אחרת, "האמנה הבינלאומית לדיכוי של פשעי אפרטהייד וענישה בגינם" מ-1973, מרחיקה לכת וקובעת כעבירות פליליות פרקטיקות של הפרדה גזעית ואפליה, שבין היתר כוללות גרימת סבל גופני או נפשי, יחס משפיל או לא אנושי, מעצר שרירותי, או יצירתם המכוונת של תנאים המונעים את התפתחותה המלאה של קבוצה גזעית באמצעות שלילת זכויות אדם בסיסיות וחירות, כולל הזכות לחופש תנועה, מקבוצה זאת, כאשר פעולות כאלה ננקטות למטרת כינון וביסוס שליטה של קבוצה גזעית אחת או קבוצת בני אדם, על כל קבוצה גזעית אחרת של בני אדם ודיכויים השיטתיים."

50. ישראל דוחה בתוקף יישום של האמנות נגד אפליה גזעית ואפרטהייד ביחס לחוקיה ולמדיניות שלה בשטח הפלסטיני הכבוש. למרות ההכחשה, קשה לא להסיק את המסקנה שרבים מהחוקים והפרקטיקות שלה מפרים את אמנת 1966 לביעורה של כל אפליה גזעית. ישראלים רשאים להיכנס לשטחים הסגורים בין החומה לקו הירוק ללא רישיון בעוד הפלסטינים נזקקים לרישיון כדי להיכנס לאזור סגור; הריסת בתים בשטחים הפלסטינים הכבושים ובירושלים המזרחית מתבצעת באופן המפלה פלסטינים; בכל רחבי הגדה המערבית, ובעיקר בחברון, זוכים מתנחלים ליחס מועדף על פני הפלסטינים בכל הקשור לתנועה (כבישים ראשיים נשמרים רק למתנחלים), זכויות בנייה

וחסות צבאית; החוקים השולטים באיחוד משפחות (סעיף 48) מפלים ללא בושה את הפלסטינים [...] צה"ל גורם נזק גופני ונפשי לפלסטינים בעזה ובגדה המערבית; יותר מ-700 פלסטינים מוחזקים ללא משפט; אסירים נתונים ליחס משפיל ולא אנושי; פלסטינים בכל רחבי השטח הפלסטיני הכבוש מנועים מחופש תנועה. כלום אפשר ברצינות להכחיש כי פעילות כזאת מבטיחה ומבססת שליטה של קבוצת גזע אחת (יהודים) על פני קבוצת גזע אחרת (פלסטינים) ובאופן שיטתי מדכאת אותם? ישראל מכחישה כי זוהי כוונתה או מטרתה. ואולם, אפשר להסיק כוונה או מטרה כזאת מהדוח הזה.

ה. המשבר ההומניטארי ועצירת המימון מהרשות הפלסטינית

51. קיים משבר הומניטארי גם בגדה המערבית וגם ברצועת עזה. בעזה, יותר מ-80% של האוכלוסיה חיים מתחת לקו העוני הרשמי העומד על הכנסה של 2.1 דולר ליום, בעוד שבגדה המערבית 56% ממשקי הבית סובלים מהכנסה שמתחת לקו העוני, תלויים בסיוע מזון ואינם מסוגלים לכלכל את צרכיהם הבסיסיים. השירות הרפואי והחינוך בגדה המערבית ניזוקו קשות כתוצאה משביתה הנמשכת כמה חודשים – שביתה נגד אי תשלום משכורות בידי הרשות הפלסטינית, מאז חודש מארס (2006), אבל גם כמחאה נגד הקהילה הבינלאומית על כך שהיא מונעת את המימון מהרשות הפלסטינית. במצב כזה אין זה מפתיע שאלימות בקרב המשפחה ופשעה נמצאים בעלייה.

52. במידה רבה, המשבר הוא תוצאה של הפסקת מימון הרשות הפלסטינית, מאז ניצח החמאס בבחירות. ממשלת ישראל הפסיקה את העברת כספי המע"מ בסך 50 עד 60 מיליון דולר לחודש, אותם היא גובה בשם הרשות על מוצרים מיובאים לשטח הפלסטיני הכבוש. מבחינת חוקית, אין לישראל כל רשות לסרב להעביר את הכסף, השייך לרשות הפלסטינית על פי הפרוטוקול מ-1994 המסדיר את היחסים הכלכליים בין ממשלת ישראל לארגון לשחרור פלסטין (הסכם פאריס). כצפוי, מצדיקה ישראל את פעולתה בסיבות ביטחוניות, אבל הסיבה האמיתית נראית כהחלטתה הנחושה להשפיע על שינוי המשטר ברשות. בתהליך זה מפרה ישראל את התחייבותה כשלטון כיבוש כלפי רווחתו של העם הכבוש. בהכבדה המכוונת של תנאי החיים, במטרה להקשות ככל האפשר על הפלסטינים, תוך עצירת המימון והשליטה של אמצעים אכזריים נגדם, החלה ישראל במדיניות של ענישה קולקטיבית תוך הפרה של סעיף 33 באמנת ז'נווה הרביעית. גרוע מזה, היא מייצרת מדינה כושלת (failed state) על גבולותיה שלה, המבשרת רעות לשטח הפלסטיני הכבוש ולישראל עצמה.

53. לא רק ישראל אשמה במשבר בשטח הפלסטיני הכבוש. מאז בחירת החמאס בינואר 2006, הפסיקו האיחוד האירופי ואף מדינות אחרות את העברת הכספים לרשות הפלסטינית משום שזו אינה מכירה בישראל, אינה מגנה אלימות ואינה מקבלת על עצמה מחויבויות קודמות כלפי ישראל. גרוע מכך, החלטת האוצר האמריקאי לאסור על העברות בנקאיות לרשות הפלסטינית הביאה לכך שבנקים מסרבים להעביר כספים לרשות הפלסטינית. וכאילו לא די בכך, מדינות ה"רביעייה" הלכו בעקבות מדיניות הבידוד הפוליטי והכלכלי. כדי להקל על המשבר, הקים האיחוד האירופי מנגנון בינלאומי זמני, בהמלצת ה"רביעייה", כדי להקל על הפלסטינים העובדים בסקטור הרפואי ולהקל על אספקה שוטפת של השירותים הציבוריים, כולל דלק והקצבות בסיסיות, כדי לענות על צורכי החלק העני ביותר של האוכלוסיה.

אף כי האיחוד האירופי שילם בדרך זו ב-2006 865 מיליון דולר לפלסטינים – גידול של 27 אחוזים בהשוואה למימון ב-2005 – לא היה בכך כדי לשלם משכורות לרוב הפלסטינים העובדים בסקטור הציבורי. מכל מקום, בגלל עצירת כספי המסים המגיעים לרשות הפלסטינית מישראל, רוב עובדי הממשלה נשאר ללא שכר והם מתקשים במימון ההוצאות הבסיסיות שלהם, כמו שכר דירה וחשמל.

54. למעשה, העם הפלסטיני נתון לסנקציות כלכליות – זו פעם ראשונה שעם כבוש זוכה ליחס כזה. את זה קשה להבין. ישראל מפרה את החלטות מועצת הביטחון והעצרת הכללית של האו"ם הנוגעות לשינויים טריטוריאליים בלתי חוקיים ולהפרת זכויות אדם, ומסרבת לציית לחוות הדעת המייעצת מ-2004 של בית הדין הבינלאומי, ובכל זאת היא חומקת מהטלת סנקציות עליה. תחת זאת, העם הפלסטיני, ולא הרשות הפלסטינית, נתון למשטר המחמיר ביותר אולי של סנקציות בינלאומיות שהושלטו בעידן המודרני.

ט. חברה אזרחית וההגנה על זכויות אדם

55. החברה האזרחית – הפלסטינית, הישראלית והבינלאומית – ממלאת תפקיד מרכזי בהגנה על זכויות האדם של העם הפלסטיני באמצעות חינוך ציבורי, תביעות משפטיות, סיוע הומניטארי, ופעולה מונעת. ארגונים לא-ממשלתיים אוספים, מנתחים ומפרסמים מידע על פגיעה בזכויות אדם בשטח הפלסטיני הכבוש. במקום שאפשר, הם עותרים לבית המשפט העליון כדי לבקש סיוע. כל החלטות בית המשפט העליון של ישראל – כמה מהן היו מועילות לעניין זכויות האדם וכמה בלתי מועילות בעליל, ואלהן התייחס דוח

זה – החלו מארגונים לא ממשלתיים, בעיקר מתוך ישראל. ארגונים לא ממשלתיים הפועלים בשטח הרפואה, החינוך והרווחה מבצעים שירותים רכי ערך. לעתים מתערבים פעילים של החברה האזרחית כדי לגונן על הפלסטינים מפני צה"ל או המתנחלים, או כדי להגיש סיוע בעמידה על זכויות. ארגון הנשים הישראלי, "מחסום WATCH", עוקב אחר התנהגותם של חיילי צה"ל במחסומים ומרכז בכך את התנהגותם של כמה מן החיילים. פעילי שלום ישראלים סייעו במסיק הזיתים והגנו על הפלאחים הפלסטינים מפני אלימות המתנחלים. פעילים ישראלים ופלסטינים מפגינים דרך קבע נגד בניית החומה במקומות כמו הכפר בילעין. יש לזקוף לזכותה של החברה האזרחית את הפחתת הסבל של העם הפלסטיני.

י. נשיאה באחריות ואחריות בינלאומית

[...]

57. אחריות פלילית אישית אינה תחליף לאחריות מצד מדינה. מדינה המפרה את החוק הבינלאומי והורסת רכוש של מדינה אחרת, רכוש המשמש למטרות הומניטאריות בשטח הכבוש, צריכה לתת את הדין לפני המדינה הנפגעת, בהתאם לעקרונות המסורתיים של אחריות מדינה. יתרה מזו, מדינה המפרה בשיטתיות נורמה חמורה של החוק הבינלאומי הכללי עשויה להביא על עצמה אחריות לפני הקהילה הבינלאומית ככלל בגלל התנהגות כזאת, ולהיות נתונה לתביעה בינלאומית לפיצויים לפני כל מדינה המוכנה לתבוע תביעה כזאת.¹² מדינות רבות, בעיקר אירופיות, סבלו מנזקים בעקבות התקפות של ישראל על מיזמי הסיוע ההומניטארי בשטח הפלסטיני הכבוש. יתר על כן, ישראל הפרה בשיטתיות נורמות תקפות של החוק הבינלאומי בשטח הפלסטיני הכבוש, למן צורת השלילה של ההגדרה העצמית עד פשעים חמורים נגד האנושות. מדינות בהחלט יכולות לשקול להעלות תביעות נגד ישראל בהתאם לכללים של אחריות מדינה, כדי להמריצה לקיים את התחייבותיה בשטח זכויות האדם והחוק ההומניטארי.

12 Draft articles on the Responsibility of States for Intentionally Wrongful Acts (arts. 40 and 48 (2) (b)), *Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth Session, Supplement No. 10*.

י"א. כיבוש, קולוניזציה ואפרטהייד: יש צורך בחוות דעת מייעצת נוספת?

58. הקהילה הבינלאומית, באמצעות האו"ם, זיהתה שלושה משטרים עוינים לזכויות האדם – הקולוניאליזם, האפרטהייד והכיבוש. החלטות רבות של העצרת הכללית של האו"ם מעידות על כך. הכיבוש הישראלי של הגדה המערבית, של עזה ושל מזרח ירושלים כולל יסודות מכל שלושת המשטרים ואלה הופכים את השטח הפלסטיני הכבוש למקור מיוחד לדאגה של הקהילה הבינלאומית.

59. אי אפשר לחלוק על כך שהשטח הפלסטיני הכבוש בידי ישראל נשלט באמצעות כללים השייכים למשטר המשפטי של הכיבוש. בית הדין הבינלאומי אישר זאת בהתייחסו לגדה המערבית ולמזרח ירושלים בחוות הדעת שלו על "ההשלכות המשפטיות של החומה בשטחים הפלסטיניים הכבושים", וקבע כי אמנת ז'נווה הרביעית, בהתייחסה להגנת אזרחים בעת מלחמה (1949), ישימה בשטחים. מועצת הביטחון, עצרת האו"ם ומדינות החתומות על אמנת ז'נווה הרביעית הכריזו כי האמנה הזאת ישימה לגבי כל השטח הפלסטיני הכבוש. יתר על כן, אי אפשר לטעון ברצינות, כפי שישראל ניסתה לעשות, שישראל חדלה מלהיות הכובש של רצועת עזה מאז אוגוסט 2005, כאשר פינתה את מתנחליה ואת צה"ל מהרצועה. אפילו לפני תחילתו של "מבצע גשמי קיץ", קיימה ישראל שליטה מעשית על השטח באמצעות שליטה על גבולותיה החיצוניים של הרצועה, המרחב האווירי והשטח הימי. מאז תחילת המבצע מימשה ישראל את כוחה הצבאי בתוך הרצועה באמצעות חדירות צבאיות והפגזה, בנסיבות המכוננות בבירור כיבוש.

60. כיום ישנם יותר מ־460,000 מתנחלים בגדה המערבית ובמזרח ירושלים. יתר על כן, ישראל ניכסה לעצמה אדמות ומקורות מים בגדה המערבית לשימושה-שלה. הניצול הישראלי את הגדה המערבית נראה כצורה של קולוניאליזם מהסוג שהוכרז כשלילה של זכויות אדם בסיסיות ובניגוד למגילת האו"ם, כנזכר בהכרזה של העצרת הכללית על הענקת עצמאות לארצות קולוניאליות מ־1960. (החלטה XV1514).

61. המדיניות והפרקטיקה של ישראל בשטח הפלסטיני הכבוש מושוות לעתים קרובות לאלו של האפרטהייד בדרום אפריקה (ראו למשל את ספרו של ג'ימי קרט "שלוש, לא אפרטהייד" [2006]). למראית עין, כיבוש ואפרטהייד הינם שני משטרים שונים. הכיבוש אינו אמור להיות משטר דכאני ארוך טווח אלא אמצעי ביניים, המקיים חוק וסדר בשטח, בעקבות סכסוך מזוין עד להסדר

שלום. אפרטהייד הוא מערכת של אפליה גזעית ממוסדת, ששימש את המיעוט הלבן בדרום אפריקה כדי לשמור את שליטתו על הרוב השחור. הוא התאפיין בשלילת הזכויות הפוליטיות מן השחורים, פיצולה של הארץ לאזורים לבנים ולאזורים שחורים (שנקראו בנטוסטאן) והשלטה של אמצעים מגבילים שנועדו להשיג עליונות לבנה, הפרדה גזעית וכיטחון ללבנים. חופש התנועה הוגבל באמצעות "שיטת האיטורים" ("pass system") שניסתה להגביל את כניסתם של השחורים לתוך הערים. האפרטהייד נאכף בעזרת מנגנון ביטחוני ברוטאלי שבו מילאו העינויים תפקיד משמעותי. אף כי שני המשטרים שונים זה מזה, החוקים של ישראל והשיטות שהיא מפעילה בשטחים הפלסטינים הכבושים מזכירים בוודאות היבטים של האפרטהייד [...]

62. קולוניאליזם ואפרטהייד מנוגדים לחוק הבינלאומי. כיבוש הוא משטר חוקי, הנסבל בעיני הקהילה הבינלאומית הגם שאינו מקבל את אישורה. במשך שלושת העשורים האחרונים, במלותיו של החוקר הישראלי אייל בנבנישתי, הכיבוש "זכה לקונוטציה שלילית"¹³. מה התוצאות החוקיות של משטר כיבוש המתמשך ארבעים שנה? ברור שאף אחת מן המגבלות המוטלות על שלטון כיבוש אינה מתמעטת כתוצאה מכיבוש ממושך כל-כך.¹⁴ ואולם, מהן התוצאות המשפטיות כאשר משטר כזה סיגל לעצמו כמה מן המאפיינים של הקולוניאליזם ושל האפרטהייד? האם הוא ממשיך להיות משטר חוקי? או שמא הוא מפסיק להיות כזה בעיקר ביחס ל"אמצעים המכוונים לאינטרסים של הכובש עצמו"?¹⁵ אם זה המצב, מהן ההשלכות המשפטיות לגבי העם הכבוש, שלטון הכיבוש ומדינות שלישיות? כלום אין להפנות שאלות כאלה לבית המשפט הבינלאומי לקבלת חוות דעת נוספת?

נכון שלחוות הדעת של 2004 על "ההשלכות המשפטיות של בניית החומה בשטחים הפלסטינים הכבושים" לא היתה די השפעה כדי לחייב את האו"ם לנקוט פעולה מוצקה יותר נגד בניית החומה. מצד שני, יש לזכור כי האו"ם ביקש ארבע חוות דעת מבית הדין הבינלאומי כדי להדריכו ביחסו לכיבושה של דרום-מערב אפריקה/נאמיביה בידי דרום אפריקה. בנסיבות כאלה, כדאי בהחלט לשקול ברצינות בקשה לחוות דעת מייעצת נוספת.

13 *The International Law of Occupation* (1993), p. 212.

14 A. Roberts, "Prolonged Military Occupation: The Israeli-Occupied Territories Since 1967" (1990) 84, *American Journal of International Law* 44, 55-57, 95.

15 Benvenisti, op. cit (note 13), p. 216.

י"ב. מסקנה: ישראל, פלסטין ועתיד זכויות האדם

63. השטח הפלסטיני הכבוש הוא בעל חשיבות מיוחדת לעתידן של זכויות האדם בעולם. זכויות האדם בפלסטין היו על סדר היום של האו"ם במשך 60 שנה; ובעיקר במשך 40 השנים שעברו מאז כיבוש מזרח ירושלים, הגדה המערבית ורצועת עזה ב-1967. במשך שנים, התחרו הכיבוש של פלסטין והאפרטהייד בדרום אפריקה על תשומת הלב של הקהילה הבינלאומית. ב-1994 בא אל קצו משטר האפרטהייד ופלסטין היתה לארץ המתפתחת היחידה בעולם תחת שעבוד של משטר הקשור למערב. הנה כאן מונחת המשמעות לעתיד זכויות האדם. ישנם משטרים אחרים, בעיקר בעולם המתפתח, המדכאים זכויות אדם, אבל אין אף מקרה של משטר הקשור למערב השולל את הזכות להגדרה עצמית, ואת זכויות האדם מעם מתפתח ועושה כן במשך כל-כך הרבה זמן. הנה משום כך השטח הפלסטיני הכבוש הפך להיות מבחן למערב, מבחן שאת מחויבותו לזכויות האדם יש לשפוט.